

İran Devrimi'ni Okumak: Türkiye'de Basılan İran Devrimi Konulu Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

Nail Elhan, Hitit Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-5058-0280, e-posta: nail.elhan@gmail.com

Özet

1979 yılındaki İran Devrimi'nin, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çoğu İslamcı hareket üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Devrimin ardından Türkiye'de devrime yönelik farklı tepkiler ortaya konulmuştur. Siyasi alanda Türkiye'nin üç önemli endişesi bulunmaktadır. Bunlar, İran'ın toprak bütünlüğünün bölünmesi endişesi, İran'ın komünizmin etkisi altına girmesi endişesi ve İran'da kurulan şeriat rejiminin endişesidir. Siyasi endişelerin aksine Türkiye ve İran'ın ekonomik ilişkileri gelişerek devam etmiştir. Toplumsal düzeyde ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Türkiye'deki İslamcı çevreler İran Devrimi'ni farklı biçimlerde algılamışlardır. Bu hareketler içerisinde Devrim'i tümünden reddedenler ya da İslami bir devrim olarak kabul edip mezhebi yönden eleştirenler olduğu gibi, devrime tamamen olumlu yaklaşıp benimseyenler ve benzeri bir devrimi Türkiye'de de gerçekleştirmek isteyenler de olmuştur. İlk gruba göre İran Devrimi İslami bir devrim değildir ve Batı'nın ya da Sovyetlerin etkisi altında gelişmiştir. Şiiliğe karşı olumsuz bir tavra sahip bu gruba göre Şiilik, İslam'a fitne sokmaktadır. Buna ek olarak, İran Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni dini araçsallaştırmakta ve Şiiliği bir din gibi sunmaktadır. Bu sebeple İran Devrimi'ne karşı çıkılması gerekmektedir. Diğer grup ise Şiiliği İslami bir mezhep olarak görmekte ve İran Devrimi'nin ezilenlerin yanında ve müstakberlere karşı yapılmış bir uyanış hareketi olduğunu düşünmektedir. Devrim'e yönelik bu farklı bakışlar siyasal ve toplumsal hayatı etkilemesinin yanı sıra etkilerini basılan kitaplarda da göstermiştir. Propaganda niteliğinde sayılabilecek bu kitaplar, devrimi farklı yönlerden ele almışlardır. Kitaplardan bazıları, dini ve milli kimlikler üzerinden bir öteki algısı yaratma ve böylelikle İran Devrimi'nin Türkiye toplumuna ve Türkiye'deki yerleşik dini yapıya yabancılaşmasını vurgulayarak devrimin olası etkilerini azaltmayı amaçlamıştır. Bazıları ise devrimin ve devrimi gerçekleştiren kadronun öne sürdüğü evrensel ve kapsayıcı dini anlayış çerçevesinde devrimin önemini Türkiye'ye tanıtmayı hedeflemiştir. Çalışma bu bağlamda, Devrim'den sonra Türkiye'de yayımlanan ve İran Devrimi'ni konu edinen söz konusu bu kitaplar üzerinden Devrim'in Türkiye'de algılanışını ele alacaktır. Çalışma söz konusu kitapları üç parametre etrafında inceleyecektir. İlk olarak, devrimin uluslararası boyutu ele alınacak ve söz konusu kitapların Soğuk Savaş konjonktüründe devrimin kaynağını tanımlamaları irdelenecektir. İkinci olarak, devrimin niteliğine, İran algılayışına ve Humeyni hakkındaki fikirlerine bakılacaktır. Bu kısımda devrimin İslami

olup olmadığı, Türkiye-İran ilişkileri gibi konular ele alınacaktır. Son olarak, söz konusu kitapların Şiiliğe bakışları tartışılacaktır. Bu kısımda Şiiliğin Türkiye'deki toplumsal çevrelerden nasıl algılandığı izlenecektir. Sonuç olarak, devrimin İran'da yerleşme ve benimsenme sürecinde Türkiye'den görünüşünün bir fotoğrafı, söz konusu kitaplar aracılığıyla çekilecektir. Çalışmada birincil kaynaklar kullanılmış olup çalışma Türkiye-İran ilişkilerine farklı bir boyut katmak ve Türkiye-İran ilişkilerini ele alan literatür tarafından henüz değinilmemiş bir alanı ele alması hasebiyle literatüre önemli bir katkı sunmak iddiasındadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, İran, İran Devrimi, Türkiye-İran ilişkileri, Propaganda.

Reading The Iranian Revolution: A Review On Books About The Iranian Revolution Published in Turkey

Abstract

The Iranian Revolution in 1979 had a great influence on the Islamist movements both in Turkey and in the world. After the revolution, different approaches toward the revolution emerged in Turkey. In the political sphere, Turkey had three concerns. These were dissolution of Iran's territorial integrity, communism, and the sharia rule in Iran. Even though Turkey had political concerns about the revolutionary Iran, Turkish-Iranian relations in economic sphere developed in an increasing rate after the revolution. In the societal sphere, there were two different views. Islamist circles in Turkey showed reactions against the revolution in different ways. There were several groups including those totally rejected the revolution, those agreed on the idea of revolution but not on sectarian issues, and those completely supported the ideology of the revolution. According to the first group, Iranian Revolution was not an Islamic revolution and it developed under the influence of the US or the Soviets. This group which was questionable about Shiism considered that the Shia understanding of Islam created troubles in the Islamic unity. In addition, this group defined Ayatollah Khomeini, the leader of the revolution, as the one instrumentalized the religion and used Shiism as a religion. This was the reason why the revolution might not be supported. The latter group, on the other hand, defined Shiism as an Islamic sect and the revolution as a movement of Islamic awakening that supported the oppressed against the oppressors. In addition to their influence on political and social life in Turkey, these various views through the revolution can also be seen in the books published in Turkey after the revolution in Iran. These books, which can also be defined as propaganda instruments, point different perspectives of the revolution. Some of the books make emphasis on Iran's religious and national differences from Turkey and construct Iran as the "other" in order to claim foreignness of Iran to Turkey. Some, on the other hand, aims to show the significance of the revolution through universalist ideas of the revolution and the revolutionary elite in Iran. Within this context, this study will focus on the perception of the Iranian Revolution in Turkey through books published in Turkey after the revolution in Iran. The study will argue these books within three parameters.

Firstly, the sources of revolution in the international dynamics within the Cold War conjuncture will be explained. Secondly, it will explain the views on characteristics of the revolution, perceptions on Iran and Khomeini. Lastly, perception of Shiism in these books will be argued. In this part, how Shiism was perceived by several circles in Turkey will be studied. To conclude, the photo of the processes of revolution's adoption and establishment in Iran will be taken from the eyes in Turkey. Primary sources will be used in the study. As the study discusses an overlooked field in the literature on Turkey and Iran, this study claims to contribute to the literature on Turkey-Iran relations.

Keywords: Turkey, Iran, Iranian Revolution, Turkey-Iran Relations, Propaganda

Giriş

1979 yılındaki Devrim'den sonra İran'da kurulan dini yönetim, yaklaşık 560 km'lik sınıra sahip olan Türkiye ve İran arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu boyut, İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasallaşmış en kurucu ilkesi olan laikliğe yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkma ihtimalidir. Bunun en berrak örneği, "Türkiye İran olacak mı?" sorusunun etrafında oluşan siyasal gündemdir. İlk olarak İran Devrimi'nden sonra gündeme gelen bu soru, 28 Şubat 1997 yılında toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun aldığı kararlar sonrasında oluşan siyasi konjonktür ile zirve noktasını bulmuş, sonrasında tartışılma yoğunluğu azalsa da, tartışma varlığını korumuştur. Öte yandan, İran Devrimi'nin Türkiye siyasal yaşamına yegâne etkisi bu soru üzerinden anlaşılabilir. Devrim'in Türkiye'de yarattığı etki, bunların ötesinde olmuştur.

Devrim, bütün İslam dünyasında yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler gibi bir kısım Türkiye İslamcılarında da heyecan oluştururken ve farklı yoğunluklarda tartışmalar üretirken, İran'ı ve Devrim'in yarattığı etkileri Türkiye'nin milli ve dini yapısına karşı bir tehdit olarak gören bir kısım İslamcı yazar tarafından da görmezden gelinmemiştir. Bu bağlamda lehte ve aleyhte olmak üzere iki ayrı yazar grubu tarafından farklı açılardan ele alınan İran Devrimi, zamanın siyasal ve dini anlayışlarından hareket eden ve Devrim'i de bu anlayışlar çerçevesinde yorumlayan propaganda kitaplarına konu edilmiştir. İran Devrimi'ni Türkiye toplumuna kendi dünya görüşleri çerçevesinde ve doğru bir şekilde açıklamayı vaat eden bu kitaplar, Devrim'in Türkiye'ye olan olası etkilerini ve Devrim'in karakterini farklı biçimlerde yorumlamışlardır. Öyle ki Devrim'i takip eden yıllarda Devrim hakkında birbirine zıt ve karşısındakilere düşmanca ithamlarda bulunan onlarca söz söylenmiştir. Örneğin 1989 yılında İran'a Devrim'in onuncu yıl kutlamaları için giden ve Türkiye'ye döndükten sonra İran'da yaşadıklarını ve izlenimlerini bir kitap haline getiren bir yazar, söz konusu karşıt görüşlerden hareketle, İran ve Devrim hakkında şunları yazmaktadır:

Onuncu yılına giren İran İslam Devrimi Türkiye’de henüz doğru dürüst tanımlanabilmiş veya anlaşılabilmiş midir? Lehte ve aleyhte sarf edilen onca söze rağmen bu soruya olumlu cevap veremeyeceğimi açık yüreklilikle vurgulamak isterim. İran etrafında koparılan onca gürültüye rağmen İran İslam Devrimi’nin asli veçhesiyle anlaşılmasının sebepleri tahlil edilmedikçe ne lehteki ve ne de aleyhteki propagandaların bir kıymet ifade etmeyeceği bilinmelidir (Metiner, 1989: 87).

İran Devrimi sonrasında Türkiye’de Devrim’e yönelik bakışın karmaşıklığı, çeşitliliği ve bir açıdan da keskinliği hususunda bu cümleler önem taşımaktadır. Aynı yazarın ilerleyen cümlelerinde İran Devrimi’nin lehinde ve aleyhinde olan görüşler, “İran’dan daha çok İrancı” ve “düşmandan daha çok düşman” olmak üzere iki zıt görüş etrafında ele alınmaktadır. “İran’dan daha çok İrancı” olarak ele alınan ve İran Devrimi’nin lehinde olan kitaplarda İran’ı Türkiye toplumuna tanıtmaya ve İran’a yönelik mevcut önyargıları kırmaya dönük bir anlatım bulunmaktadır. Bu kapsamda İran’ın Devrim sonrasında izlediği politikalar mezhepler üstü olarak ele alınmış, Devrim’in enternasyonallığı, emperyalizm ve İsrail karşıtlığı vurgulanmıştır. Dini olarak ise Sünnilik ile temel farklar kabul edilirken din boyutunun din bilginlerine bırakmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan, “düşmandan daha çok düşman” ve İran Devrimi’nin aleyhinde olan kitaplar, devrim fikirlerinin Türkiye toplumunda etki yaratabileceği endişesiyle “toplumu uyarma” vazifesini üstlenmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye ve İran arasındaki tarihi rekabeti işaret ederek Şiilik ve İran yayılcılığının doğurabileceği tehlikelere, Ehli Sünnet ve Şiilik arasındaki farklardan hareketle Şiiliğin Türkiye’deki yerleşik dini anlayışla farklılıklarına ve Türkiye’nin toprak bütünlüğü ve güvenliği endişesinden hareketle İran Devrimi’nin komünizmle yakın ilişkilerine ilişkin iddialara vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda bir grup “hattı İmam (Humeyni) hattı Kur’an’dır” sloganı ile İran’a ve Humeyni’ye biat etmeyi bayraklaştırırken, diğeri mezhepçi bir tavır takınarak tümenden retçi bir tutum içerisinde bulunmuştur. Ancak her iki grubun da İran Devrimi’nin tarafındaki ve karşısındaki propagandalarının Türkiye’nin ve dünyanın o dönemki mevcut siyasi havasından ve yerleşik din anlayışından etkilendiği görülmektedir.

İran-Türkiye ilişkileri sadece sistemik rekabet düzeyinde değil, ideolojik düzeyde de birbirini etkilemiştir. Bu ideolojik etkilenme, önce Osmanlı-Safevi ve Osmanlı-Kaçar devletleri arasında mezhepsel kimliklerin birbirleri ile ilişkili biçimde kurulmasına neden olmuş, 20. yüzyıl başlarında İran’ın Türkiye modernleşmesinden ilham alması ile devam etmiş ve nihayet İran’da 1979 yılındaki Devrim sonrasında Türkiye’deki bazı İslamcı hareketlerin İran Devrimi’nden etkilenmeleri ve bazılarının da mezhepçi reaksiyonlar

göstermeleri ile yeni bir boyut kazanmıştır. Çalışmanın konusu, bu yeni boyuttan neşet etmektedir.

Bu çalışma, İran Devrimi'nden sonra Türkiye'de Devrim hakkında lehte ve aleyhte basılmış olan altı tane kitap üzerinden Türkiye'de İran Devrimi'nin anlaşılma biçimlerini ve propaganda edilişini ele alacaktır:

- Abdullah Yaman (1979). *İran Devrimi İdeolojisi ve Humeyni*. İstanbul: Konak Yayınları.
- Mehmed Kerim (1979). *İran İslam Devrimi*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Osman Tunç (1979). *İran'da İslam'ın Zaferi: Çağın Olayı*. İstanbul: Piran Yayınları.
- Burhan Bozgeyik. (1981). *Bütün Cepheleriyle İran Meselesi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Mustafa Talip Güngörge (1983). *Humeyni ve İran İnkılabı*, İstanbul: Araştırma Yayınları.
- Zeytin Refref (1986). *İran'a Nasıl Bakmalı?* Ankara: Aylık Dergi Yayınları.

Elbette Devrim sonrası dönemde Türkiye'de yayımlanmış ve İran'ı konu eden kitaplar bunlarla sınırlı değildir. İran Devrimi'ni ve onun Türkiye için önemini ele almış başka kitaplar da bulunmaktadır. Devrim süreci ve sonrasında İran'da büyükelçilik yapmış olan Turgut Tülümen'in *İran Devrimi Hatıraları* (1998) ve Tanşuğ Bleda'nın *Maskeli Balo* (2000), büyükelçilik personeli diplomat Yurdanur Aksoylar Çetirge'nin *Namludaki Karanfilden Şeriata İran* (1997), gazeteci Nevval Çizgen'in *İki Ülke İki Devrim* (1994), gazeteci Ayşegül Dora Güney'in *İran'da Devrim* (1979), gazeteci Cengiz Çandar'ın *Dünden Yarına İran* (1981), Serpil Üşür'ün *Din, Siyaset ve Kadın: İran Devrimi* (1991) ve bir İranlı ile evlenmesinden dolayı İran'a yerleşen Ayşe Öztepe'nin *İran ve Ben* (1997) adlı kitapları, Devrim'i ve sonrası dönemi üçüncü bir gözle ve sloganlaştırmadan ele almaktadırlar.

Ancak bu çalışmada faydalanılan söz konusu kitapların seçiminde, İran'a ve Devrim'e ideolojik bir bakış açısına sahip olunması ve lehte veya aleyhte İran'ın ve Devrim'in propagandalaştırılmış olması gibi faktörler etkili olmuştur. Bu kitaplardan üçü (*İran İslam Devrimi*, *İran'da İslam'ın Zaferi: Çağın Olayı*, *İran'a Nasıl Bakmalı?*) Devrim'in lehinde, diğer üçü (*İran Devrimi İdeolojisi ve Humeyni*, *Bütün Cepheleriyle İran Meselesi*, *Humeyni ve İran İnkılabı*) ise Devrim'in aleyhinde yazılmış kitaplardır. Çalışmada başvurulan kitapların Devrim'in ilk on yıllık dönemi içerisinde yazılmış olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Bilindiği üzere bu dönem, 1979 yılında iktidara gelen ve 1989 yılında hayatını kaybedene kadar görevde kalan Ayetullah Humeyni'nin liderlik dönemidir. Bu dönem sonrasında Türkiye'de İran'a ve Devrim'e yönelik değerlendirmelerde

İslam'ın araçsallaştırıldığı ve mezhepçiliğin arttığı yönünde eleştiriler artmıştır. Humeyni'nin ölümünden sonra Şiiliğin İran dış politikasının bir aracı olduğu, İslami idealizmin yerini pragmatizmin aldığı ve Şiiliğin daha sekter bir hal aldığı sıklıkla vurgulanan iddialar olmuştur (Elhan, 2016: 46). Bu döneme nazaran eleştirilerin daha az olduğu Humeyni Dönemi, bu sebeple seçilmiştir. Başka bir ifadeyle, Devrim'in İran'da yerleşme ve benimsenme sürecinde Türkiye'den görünüşünün bir fotoğrafı, söz konusu kitaplar aracılığıyla çekilmek istenmiştir.

Çalışma, İran Devrimi'nin ilk on yılında Türkiye'de ele alınışını üç parametre etrafında işleyecektir. Bu bağlamda öncelikle 1979 yılındaki devrimden sonra Türkiye'nin devrime yönelik tepkileri ve endişeleri kısaca incelenecektir. Ardından ise çalışmada konu edilen altı kitap üzerinden İran Devrimi'nin bir okuması yapılacaktır. İlk olarak Devrim'in uluslararası boyutuna yönelik yorumlar üzerinde durulacaktır. İkinci olarak Devrim'e, İran'a ve Humeyni'ye bakış ele alınacaktır. Son olarak ise Devrim'in akidevi yönü ve Şiilik üzerine görüşler ele alınacak ve lehte ve aleyhte yazılan kitapların Devrim'in dini ve mezhebi yönüne getirdikleri açıklamalar tartışılacaktır. Böylelikle Devrim'in evrenselliği ve uluslararası boyutu, Türkiye-İran ilişkileri, İran algısı ve Şiilik-Sünnilik ayrımı gibi konularda ileri sürülen görüşler üzerinde durulacaktır. Çalışma, İran Devrimi'nin Türkiye'deki algılanışını birincil kaynaklar üzerinden ele alacak olup henüz yeterince incelenmemiş bir boyutu tartışması hasebiyle Türkiye-İran ilişkilerini çalışan literatüre katkı sağlama iddiasındadır.

İran Devrimi ve Türkiye

İran'da ayaklanmaların başlamasından Devrim'e kadarki süre boyunca Türkiye gelişen olayları İran'ın iç meselesi olarak görmüştür. Türkiye'nin önceliği, İran'ın toprak bütünlüğü olmuştur. Buna karşın yerel ve bölgesel dinamiklere bağlı üç mesele, Türkiye'nin teyakuzda olmasını gerektirmiştir. Bunlardan ilki, İran Devrimi'nin etkisiyle İslamcı hareketlerin Türkiye'de güç kazanmaları ve şeriata dayalı bir rejim kurarak Türkiye'nin laik rejimini tehdit etmeleri ihtimalidir. İkincisi, Devrim sonrasında İran'da devletin zayıflaması ve buna bağlı olarak İran topraklarında otorite/güç boşluğundan faydalanarak kurulacak bir Kürt Devleti'nin Türkiye'de yaşayan Kürtlere de ilham vereceği endişesidir (Olson, 2004: 1). Üçüncüsü ise Devrim'le birlikte ABD etkisinden çıkan İran'ın Sovyet etkisi altına girmesidir. Bu endişe, o dönem sağ-sol çatışmalarının yaşandığı Türkiye için önemli bir unsur olmuştur. Kürt ayrılıkçılığı, komünizm tehdidi ve İslamcı akımlar olmak üzere bu üç endişe, Türkiye açısından devletin güvenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı İran kaynaklı yaşanabilecek olası tehditler olarak algılanmıştır. Türkiye'nin devrime yönelik bu yaklaşımı parlamento konuşmalarına da yansımıştır. Cumhuriyet Senatosu'nun 16

Ocak 1979 tarihindeki 26'ncı birleşiminde konuşan Metin Toker, İran'daki gelişmelerin Türkiye'de yaratabileceği olası etkilere dair endişelerini "İran'da fiilen gerçekleşmiş iktidar boşluğu, kuvvetle endişe edildiği gibi hukuki boşluğa dönüşürse; yani devletsizlik olursa, bu nasıl doldurulacaktır ve türlü alternatiflerin her biri Türkiye'yi nasıl etkileyecektir?" biçiminde ifade etmektedir. Cumhuriyet Senatosu'nun 18 Ocak 1979 tarihindeki 27'nci birleşiminde konuşan Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün ise Türkiye'nin İran'da yaşanan gelişmelere olan yaklaşımını ve ilkelerini şu şekilde özetlemektedir:

İran'daki gelişmeleri üzüntüyle ve kaygıyla izliyoruz. Dost ve kardeş İran halkının bu sıkıntılı dönemi mümkün olduğu kadar çabuk atlatarak esenliğe kavuşması samimi arzumuzdur. İran'da düzenin ve istikrarın bir an önce kurulması İran halkının yararına olduğu kadar bölge barışının da çıkarma olacaktır. Bizim görüşümüze göre İran'la ilgili olarak iki ilke son derece önemlidir: Ülke bütünlüğünün korunması ve ayrıca içişlerine karışmamak. Türkiye tarihten gelen dostluk ve kardeşlik bağlarıyla bağlı bulunduğu İran halkının kendi özlemlerini yansıtan bir düzeni kurabileceğine inanmaktadır ve İran halkı ile işbirliğini sürdürmeyi ve geliştirmeyi arzu etmektedir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 40, T: 18).

25 Nisan 1979 tarihindeki TBMM Birleşik Toplantıları'nın 7'nci birleşiminde konuşan Fahri Özdilek, İran'daki karmaşıklığın ve mevcut güç boşluğunun İran'da bir güvence yaratamadığını ve komşu ülkede kurulabilecek bir dini yapının bölgede yeni gelişmelerin meydana gelmesine sebep olacağını açıklamıştır:

Son günlerde ehemmiyetli olan olay, komşu memlekette gelişen bir durumdur. Bilindiği gibi Şah'ın İran'dan uzaklaşması karşısında halkın desteğini sağlamak üzere girişilen rejim sempati ile karşılanmış olmasına rağmen, henüz İran'da ülkenin bütünlüğünü güvence altına alacak bir durum gelişmemiştir. Komşu bölgede şeriatçı bir idareden güç alan ümmetçi bir devlet yapısının ortaya çıkması bütün dünyada Orta Doğunun yeni olaylara sahne olacağı kanısını da yaratmıştır. Dikkatle göz önünde bulundurulacak bu konunun ülkemize de sıçrayabileceği hakkında düşüncelere yol açtığı da görülmektedir. Yurdumuzda yıllardan beri devam eden anarşi ve terörizmle yaratılmak istenen hükümet bunalımı, dış ülkelerde gereksiz yere Türkiye hakkında kaygıların artmasına da etken olmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı, C: 1, T: 18).

Konuşmasının devamında İran'daki olayların Türkiye'de de etkisinin olabileceğini belirten Özdilek'in en büyük korkusu İran'da oluşan rejim ve güç boşluğudur:

İran'daki olayların ülkemizi tesiri altında bulundurabileceğine ihtimal vermemekle beraber, bunun istismarını yapmaya girişecekler bulunabilecektir. İran'da devam eden rejim boşluğu Orta Doğuda zafiyet yaratabilecek ve her

zaman körüklenmeye açık olan bu bölücülük akımları kullanılmaya uğraşılacaktır. Dikkat, edilecek ve kovuşturulacak konulardan biri, bizi ilgilendiren Orta Doğuda meydana gelen bu boşluk olmalıdır. İran'da bütünlüğü koruyacak demokratik rejime Hükümetimizin göstereceği ilgiyi tabii bulmaktayız. Kurulacak bu yeni rejimle geçmişte her türlü çabaya rağmen bir türlü kurulamayan ilişkiyi her iki ulusun yararına geliştirmeye girişileceğine inanmaktayız. Diğer komşularımızla karşılıklı güven havası içinde yakın bir münasebet kurarak, dıştan gelecek ayrılıkçı duyguları körükleyecek ve bölücü arzulara imkân vermeyecek bir tutum üzerinde durulmalı, geçmişte olduğu gibi dışardan kaynaklanan ayrıcalık hareketlerine karşı milletçe uyanık bulunmayı göz önünde, bulundurmalyız. İran'daki olaylar yüzünden bu ülkenin yakın çevrelerinde de bazı uygunsuzluklar olabileceği hakkında hassasiyet gösterenler bulunabilir. Hükümetin ve ilgili kurumların olayları dikkatle ve basiretle değerlendireceklerinden eminiz (TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı, C: 1, T: 18).

Bunların dışında devrim sonrasında Türkiye-İran ilişkilerinin özellikle ekonomik alanda düzenli bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Ekonomik ilişkilerin devam etmesi ve geliştirilmesi, Türkiye için öncelikli politikalardan birisi olmuştur (Bölükbaşı, 1989: 95).

İki ülke arasındaki ilişkiler bu şekildeyken toplumsal olarak Türkiye toplumunun İran'a ve İran Devrimi'ne yönelik tepkisinde farklılıklar ve zıtlıklar bulunmaktadır. Dönemin aktif cemaat, grup ve örgütlerinden bazıları devrimin İslami olup olmadığından hareketle bir tartışma yürütmekte iken diğerleri, Devrim'i benimseyen, Şiiliğe karşı ön yargısı olmayan, yerleşik İslam anlayışının eleştirisini Devrim'in fikirlerinden yola çıkarak yapan ve ideolojik olarak Devrim'in anti-empyralist karakterini, tevhidi yönünü ön plana çıkararak bir söyleme sahip olmuşlardır.

Nakşibendiliğin İskender Paşa Kolu, bir din adamının kılavuzluğunda gerçekleşmesi ve İslam dışı olarak kabul edilen düzenin yerine İslami bir anlayışın yerleştirilmesi nedenleriyle Devrim'i onaylamış ve kabul etmiştir (Çakır, 1990: 32). Ancak İran'ın bölge ülkelerine yönelik devrim ihracı politikalarına karşı çıkmıştır. İhraç edilenin Şiilik mi, yoksa İslami bir devrim mi olduğu yönünde kuşkular bulunmaktadır. Buna ek olarak, bölge ülkelerindeki İslami hareketlere İran'ın ve Humeyni'nin fikirlerinin dayatıldığı iddia edilerek Devrim sonrası politikalar eleştirilmiştir. Nakşibendiliğe bağlı Nurcuların Yeni Asya ve Gülen Cemaati kolları da Devrim'e şiddetle karşı çıkmışlardır. Buna göre, Devrim İslami değildir ve Humeyni, Kuran'ı bir siyaset kitabı olarak görmektedir (Çakır, 1990: 96). İslam'ın radikal bir yorumunu benimseyen bir örgüt olan İBDA-C ise İran Devrimi'ni tümünden reddetmektedir. Buna göre İran Devrimi hem İslami değildir hem de önemli bir değişikliğe sebep olmadığı için bir devrim olarak nitelendirilemez (Çakır, 1990: 174-175).

Öte taraftan Devrim hakkında olumlu görüşlerde bulunan gruplar da bulunmaktadır. Bunlar arasında Devrim'i ve İran'ı dini ve siyasi olarak destekleyenler olduğu gibi onun yarattığı rüzgârdan faydalanmak isteyen gruplar da söz konusudur. İlk grup içerisinde sayılabilecek olanlar, "Allah-ü Ekber, Humeyni Rehber" sloganını şiar edinen ve benzer bir devrimi Türkiye'de de gerçekleştirmek isteyenlerden oluşmaktadır (Çakır, 1990: 155). İrancı ya da İrancı İslamcı olarak tanımlanabilecek bu grup, İslam dünyasının merkezine İran'ı oturtmakta, onu evrensel bir perspektifle değerlendirmekte ve onun emperyalizm ve Siyonizm karşıtlığından hareketle siyasi ve dini bir tavır almaktadırlar (Elhan, 2016: 38). İkinci grup ise İran Devrimi'nin yarattığı dini ortamdan ve heyecan dalgasından faydalananlar ve bu bağlamda onun söylem ve yöntemlerini taklit edenlerden oluşmaktadır. Humeyni'yi örnek olarak video-teyp ve kasetler doldurarak ve bildiriler, kitaplar ve broşürler kaleme alarak İslam'ı anlayış şeklini tebliğ eden Cemalettin Kaplan (Kaplancılar) ve mezhepsizliklerini İran Devrimi'ni örnek göstererek meşrulaştırmaya çalışan Mealciler bu gruptan sayılabileceklerdir. Cemalettin Kaplan, Humeyni'nin Paris'teki sürgün hayatını örnek olarak gazetecilerle röportajlar yapmış (Çakır, 1990: 184), Mealciler ise kendi İslam anlayışlarını İran Devrimi ile birlikte pazarlamaya çalışmışlardır (Çakır, 1990: 203). Kaplancıların da Mealcilerin de bu taklit çabaları başarılı olmamış, İslami çevreler içerisindeki marjinal konumlarından kurtulamamışlardır.

Dini gruplar arasında yaygın olan söz konusu bu farklılıklar, bu çevreler tarafından Türkiye'de yayımlanan Devrim konulu kitaplarda da mevcuttur. Takip eden bölümler, bu konuyu üç farklı alanda inceleyecektir.

Devrim'in Uluslararası Boyutu

Devrim'in arkasından devrim kadrolarının siyasi görüşleri ve uluslararası konjonktür bağlamındaki duruşları, Devrim'in savunucusu olan veya ona karşı çıkan yazarların algılayışlarında belirleyici unsurlardan olmuştur. Soğuk Savaş şartlarının ve ABD-Sovyetler rekabetinin etkisi altında olan ve bu çerçevede kendilerine yön belirleyen yazarlar, İran Devrimi'nin iki farklı okumasını yapmışlardır. Bu bağlamda ilk olarak lehte görüş ifade edenler, daha sonra ise aleyhte fikirlere sahip olanlar değerlendirilecektir.

Devrim'in hemen sonrasında 1979 yılında Mehmed Kerim tarafından kaleme alınan *İran İslam Devrimi*, Devrim'in sempatizan bir okumasını sunmaktadır. Kitapta bariz bir şekilde Humeyni sempatisi öne çıkmakta olup yazar, Devrim'i "İslami bir Devrim" olarak öne çıkarmakta ve Devrim'in anti-emperyalist yönüne vurgu yapmaktadır. Devrim'den önce İran'ın ABD'nin bölge jandarmalığını yaptığından, İsrail'in güvenliğini sağladığından ve ürettiği petrolü Batı'ya

satarak Batı'nın ihtiyaçlarını karşıladığından yakınan yazara göre bu sebepten dolayı dünya, İran Devrimi'ne sert tepki vermiş ve onu kabul etmek istememiştir. Kerim'in iddiası, Türkiye'nin Devrim'e karşı tutumunun da farklı olmadığıdır. İran'dakine benzer bir kıpırdanmanın Türkiye'de de olmasının büyük tehlikeler doğuracağına düşünülmesi ve Türkiye'nin resmi ideolojisine ve kurumlarına hâkim olan siyasal eğilim nedenleri ile Türkiye de İran'daki harekete karşıdır (Kerim, 1979: 302). Yazar, Türkiye Devleti'nin Devrim'e karşı çıktığını iddia ederken toplumun karmaşık duygular içerisinde olduğunu iddia etmektedir ve Devrim sonrasında Türkiye'de İran'a karşı gösterilen karmaşık tepkilere dikkat çekmektedir. Örneğin, "Siyasal partilerden bazıları "ya Şah ülkesine dönerse yüzüne nasıl bakarız" diyerek Devrim'e temkinli yaklaşırlarken, bazıları Devrim'i hemen tanımış ve destek verme cesareti göstermişlerdir" (Kerim, 1979: 304). Yazara göre benzer bir durum basında da yaşanmıştır ve basın içerisinde Devrim'e kayıtsız karşı çıkan bir grup olduğu gibi kayıtsız destekleyen başka bir grup da bulunmaktadır. Yazar, Türkiye'de basını sol basın, sağcı basın ve "bir gömlek daha Müslüman kılıklı" basın olmak üzere üçe ayırmaktadır. Sol basın, *Aydınlık* hariç, İran olaylarına kayıtsız kalmıştır. Yazar, sol basının bu tavrını İran olaylarının dini bir yönü olması sebebiyle onunla aralarına mesafe koymalarına bağlamaktadır. Hâlbuki İran Devrimi, emperyalizme karşı gelişmiştir. ABD'yi, İsrail'i ve Şah'ın ordusunu karşısına almış ve yüzlerce insan bu amaç uğrunda hayatını kaybetmiştir. Ancak kitaptaki değerlendirme, Müslüman oldukları ve davalarını İslam olarak tanıttıkları için dünyadaki diğer anti-emperyalist hareketlere sol basın tarafından gösterilen ilginin İran'daki devrimci harekete gösterilmediğidir (Kerim, 1979: 306). Sağcı basın ise İran Devrimi'ne karşı saldırgan, saptırıcı ve iftiracı bir yaklaşım içerisinde olmuştur (Kerim, 1979: 307). Gazetelerde İran Devrimi'nin komünist bir hareket olduğu ve Sovyetler tarafından desteklendiği yazılmıştır. Humeyni için "bunak", "Batı düşmanı ihtiyar tilki", "Rus kuklası", "Şah'tan daha zengin bir vurguncu" ve "sapık Şii" gibi ifadeler kullanılmıştır (Kerim, 1979: 307-308). Yazara göre, "bir gömlek daha Müslüman" olarak adlandırılan basın ise İran olaylarını anti-komünizm, milliyetçilik ve mezhepçilik bağlamında ele almıştır. Bu basına göre İran'daki olaylar başından beri emperyalizmin ve Sovyetlerin güdümünde gelişmiştir (Kerim, 1979: 308-309). Sovyetler Birliği, sıcak denizlere inme ülküsünü gerçekleştirmek amacı ile İran'ı kendi nüfuzu altına çekmek istemektedir. Bu bağlamda İslam sosyalizmi düşüncesini geliştirmekte ve İran'daki ABD hâkimiyetini yok etmeyi amaçlamaktadır.

Osman Tunç tarafından 1979 yılında yazılan *İran'da İslam'ın Zaferi*'nin önsözünde kitabın Devrim sonrasında İran'a yapılmış bir gezinin izlenimlerinden ve İran'da belli başlı Devrim liderleri ile yapılan mülakatlardan oluştuğu söylenmektedir.

Yazarın seyahatinde Ali Ekber Mehdipur kendisine eşlik etmiştir. Tunç, İran Devrimi'ni çağın olayı olarak değerlendirmektedir. Yazara göre, Orta Doğu yıllar boyu petrol kaynakları ve jeopolitik konumu nedeniyle işgale uğramıştır. Emperyalizm, bölgeyi insan hakları, demokrasi ve eşitlik gibi büyülü sözlerle sömürmüştür. Liyakatsiz yöneticiler de bu sömürünün aracı olmuşlardır. Ancak, insanlık tarihi sömürünün hiçbir türünün hiçbir zaman sürekli olamayacağını göstermiştir. Ezilen ve sömürülen halklar bilinçlenerek iktisadi ve siyasi bağımsızlık mücadelelerine başlamışlardır. İran Devrimi, bunun en çarpıcı örneklerindedir. İran Devrimi, hem emperyalistlerin suratlarına indirilmiş bir tokattır, hem de her türlü baskı politikalarına karşı neler yapılabileceğinin kanıtıdır. Tüm bu iddialı cümlelerine rağmen yazar, İran'da olanları objektif bir şekilde anlatmak ve varsa aksak yönlerini göstermek amacıyla olduğu iddiasındadır.

Zeytin Refref ise *İran'a Nasıl Bakmalı* adlı kitabında Devrim'in Amerikan emperyalizmine karşı geliştiğini ve ABD'nin Devrim'in etkisini azaltmayı amaçladığını iddia etmektedir. Buna göre "Büyük Şeytan" ABD, Müslümanların İran'ı konuşmalarına izin vermemekte, bunun aksine Afganistan'ın konuşulmasına müsaade etmektedir. ABD'nin yönlendirmelerine göre hareket eden Türkiye'deki çeşitli çevreler de Afganistan'ı sürekli gündemde tutarken İran'ı görmemektedirler. "Görmek zorunda kaldıklarında da yanlış görmeye ve tanıtmaya özen göstermektedirler" (Refref, 1986: 10-11). Hâlbuki İran Devrimi, İslam'ın lehine olarak hızla değişen dünyamız için sadece bir başlangıçtır (Refref, 1986: 20). İran Devrimi, günümüz İslami hareketlerinin en önünde bulunmaktadır ve İran, İslam'ın izeti için neler yapmak gerekiyorsa onların hepsini yeri ve zamanı geldikçe yapmaya talip ve kesin kararlı görünmesiyle hep gündemde tutulmayı hak etmektedir. Yazar İran Devrimi'nin önemini vurgularken, diğer İslami hareketleri dışarda tutmamaktadır. Yazara göre "bütün İslami hareketler ile İran İslam Devrimi parçalanmaz bir bütündür ve birbirinin bütünlüyicisidir" (Refref, 1986: 24).

İran Devrimi'ni emperyalizme karşı gelişen bir hareket olarak ele alan çalışmalara karşı Burhan Bozgeyik, *Bütün Cepheleriyle İran Meselesi* adlı kitabında Devrim'e ilişkin farklı bir görüş öne sürmektedir. Bozgeyik, Devrim'in uluslararası boyutu üzerine değerlendirmeler yapmaktadır. Yazara göre yirminci yüzyılın ikinci yarısından İran Devrimi'ne kadar geçen süre içerisinde İslam âleminde derlenip toparlanma görülmektedir (Bozgeyik, 1981: 201). Petrol, İslam ülkelerini ekonomik olarak güçlendirmiş ve dünya, İslam âleminin eline bakar hale gelmiştir. İslam ülkeleri kültür, siyaset ve ekonomi alanlarında birbirlerine yaklaşmışlardır. Ancak bu toparlanma süreci, İran Devrimi ile kesintiye uğramıştır (Bozgeyik, 1981: 202). İran Devrimi'nin ortaya çıkışında yabancı güçlerin parmağı vardır:

Halkın Şah'a karşı husumeti, İran hareketlerinde bayrak olmuştur. Hareketlere bir de poster lazımdır. Herkesin dikkatini çekecek bir poster... O da bulunur. Bazı batı ülkelerinin de geniş çapta propagandaları ile Humeyni dünyaya tanıtılır... Aranılan lider bulununca, İran'da ilkokul öğrencilerine varıncaya kadar herkes Şah'a karşı ayaklanmış, daha doğrusu ayaklandırılmıştır (Bozgeyik, 1981: 211).

Devrim'de batılı ülkelerin parmağı olduğuna dair iddiaya yazar, komünizmin etkilerinin olduğunu da eklemektedir: "Hareketlerde, perde önünde iki grup vardır. Mollalar ve komünistler... Uzun süre sokaklarda Humeyni'nin posterleri ile orak çekiçi afişler yan yana asılmıştır" (Bozgeyik, 1981: 211). Böylelikle, Türkiye toplumuna İran ile dini ve milli farkların olduğunun yanı sıra, İran'daki devrimin yabancı güçler eli ile ortaya çıktığı savı dayatılarak, halkın İran Devrimi'ne karşı tavır takınmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Devrim'in Niteliği, İran'a ve Humeyni'ye Bakış

İran Devrimi'nin niteliği, İslamiliği ve İran'ın siyasi duruşu, Devrim sonrasında Türkiye'de basılan kitapların ana tartışma konularından olmuştur. Bir grup Devrim'in İslami yönüne ve İran'ın İslam'ı ileriye taşımadaki rolüne odaklanırken, diğer bir grup İran-Türkiye ilişkilerini tarihselleştirerek İran'ı rakip olarak ele almaktadır. İran'a yönelik bu tutum, İran Devrimi'ne ilişkin görüşlere de etki etmekte ve Devrim'in niteliğine ve Humeyni'ye yönelik eleştiri ve görüşlere yansımaktadır.

Mehmed Kerim, İran Devrimi'ni o kadar üstün görmektedir ki onu peygamberler dönemi ile kıyaslayacak kadar ileri gitmektedir. Ona göre, "peygamberlerin zulmü ortadan kaldırmak ve toplum hayatında adaleti gerçekleştirmek için verdikleri üstün mücadeleler hesaba katılmasa, tarihte İran İslam Devrimi'ne benzer bir başka devrim hareketine rastlamak hemen hemen mümkün değildir" (Kerim, 1979: 7). Yazara göre tarih içinde yapay olarak geliştirilen bir takım yanlış bilgiler olmasına rağmen İran, İslam'ın doğal bir bölgesi ve ayrılmaz bir parçasıdır. Yazar bunu kanıtlamak için İran'da İslam'ın yayılışından, 1979 yılındaki Devrim'e kadar olan süreci uzun uzun anlatmaktadır. Osman Tunç (1979: 14) da İran Devrimi'ni gücünü halktan alan, mezhepçilikten ve milliyetçilikten uzak ve ümmet fikri üzerine kurulu bir hareket olarak tanımlamaktadır. Buna göre Devrim, "yüzde yüz İslami bir inkılaptır ve Ehli Sünnet âlimler ile Şii âlimlerin el ele vermeleri sayesinde gerçekleşmiştir" (Tunç, 1979: 37). Benzer bir şekilde Zeytin Refref, İran Devrimi'nin hiçbir ayırım gözetmeksizin, sınıf ve ırk ayrımı yapmaksızın ve mezhep veya dine bakmaksızın bütün dünyaya hitap ettiğini ve İslami olduğunu kabul etmektedir.

Ayetullah Humeyni, bu yazarlar için merkezi bir konumdadır ve rehberdir. Örneğin

Mehmed Kerim çalışmasında Devrim'in lideri olarak Humeyni'yi açıkça öne çıkarmaktadır. Osman Tunç da İran Devrimi'ne ve Devrim'in lideri Humeyni'ye yönelik sempatic bir bakış açısına sahiptir. Tunç, gözlemlerine sınır kapısında Atatürk ve Humeyni'nin sembolik karşılaşmaları ile başlamaktadır: "Türk gümrük binasının salonunda asılı bulunan Atatürk portresine mukabil, yani tam karşısına düşecek şekilde Devrim lideri Humeyni'nin sert bakışlı bir portresi asılmış..." (Tunç, 1979: 12).

Hatta Tunç daha ileri gitmekte ve İran Devrimi'ni Mekke'nin Muhammed tarafından fethedilmesine benzetmektedir. Şah'ın heykellerinin yıkılması ile Mekke'de Muhammed'in putları yıkışı aynıdır:

Şah'ın heykel ve büstlerinin bulunduğu yerlerde şimdi üzerinde sadece kelime-i tevhit yazılı bayraklar dalgalanıyor. Putlar birer birer yıkılmış ve yerine yeni bir put konulmamış. İster istemez hayalimde Mekke'nin fethi canlanıyor. O gün Kâbe'de putlar birer birer yıkılmış ve gelecekteki tüm Müslümanlara unutulmaz dersler ve öğütler verilmişti (Tunç, 1979: 13).

Türkiye ve İran karşılaştırması, yazarların zihninde merkezi bir konuma sahiptir. Buna göre İran Devrimi İslamidir, milliyetçi ve mezhepçi değildir ve evrensel niteliklere sahiptir (Tunç, 1979: 14). Ancak Türkiye toplumu, İran Devrimi'ni anlamaktan uzaktır. Türkiye'de var olan İslamianlayış, İslam'ın özüne dayanmayan tarihi ve milli bir kültürün din halini almış bir yapısı olarak görülmektedir. Türkiye'de İslamcılık, "Kemalizm'e sövüp saymak ve Cumhuriyet'e atıp tutmak", Lozan'ın hezimet olduğunu anlatmak, Osmanlıları'nı yücelterek Türkiye'nin İslam âleminin lideri olduğunu iddia etmek ve sloganlaşmış avuntularla oyalanmaktan ibarettir (Refref, 1986: 28). Türkiye'deki İslami anlayış, öz kaynaklarından beslenmemektedir ve bu sebeple de İran Devrimi'ni İslami bir bakış açısıyla değerlendirememektedir:

İslami bakış açısının belli bir kültür düzeyini aşmış olmayı gerektirdiği halde, birçoğunda bu düzeyi bulmak mümkün olmamaktadır. İslam'ı kendi asli kaynaklarından olan Kuran-ı Mübin'den ve Sünnet-i Resul'den değil de ilgisiz veya uzak kaynaklardan öğrenmeye çalışan insanların her konuda olduğu gibi bu konuda da (İran Devrimi konusu) zorluk çıkaracakları aşikârdır... Kabul etmek gerekir ki İran'ı anlayabilmek için Kuran-ı Kerim'in öz olarak ne demek istediğini iyi kavramış olmak ve buna ek olarak da Asr-ı Saadet mantığını tanımak zorunludur. Bunlar dışında hiçbir ölçüyle İran'a yaklaşılamaz ve İran İslam Devrimi anlaşılabilir (Refref, 1986: 25).

İran'ı olumlayan bu görüşlerin aksine diğer grup, Devrim'in İslamiliğini tartışmaya açmakta ve Türkiye-İran ilişkilerinde İran'ı "tarihsel kötü" ve "geleneksel rakip"

olarak konumlandırmaktadır. Örneğin Mustafa Talip Güngörge, farklı bir devrim okuması yapmaktadır. Yazar, kitabının başlığında “İslam İnkılabı” ifadesini uygun bulmayarak “İran İnkılabı” ifadesini kullanmaktadır:

Uygun görmedik, çünkü burada bir inkılap bir de İslam kelimesi bulunduğu göre bunun anlamı, İslam’da inkılap yapıldığı şeklinde olamayacağına göre, İran’da İslam’a uygun inkılap yapıldığı manası kastedilmiş olmaktadır. Biz yapılan uygulamaları dikkate alarak ‘İslam İnkılabı’ yerine ‘İran İnkılabı’ sözünü tercih ettik (Güngörge, 1983: 5).

Abdullah Yaman da kitabının başlığında ve içerisinde birkaç yerde İran Devrimi’ni nitelendirirken “İslami” ve “devrim” gibi ifadeleri kullanmış olsa da, İran Devrimi’nin İslami bir hareket olarak görmediğini açıkça belirtmektedir. İran Devrimi, dini olmaktan uzak siyasi bir hareket olarak ele alınmaktadır. Yazara göre, İran Devrimi’nin İslami olduğu iddiaları, dünyadaki çoğu haber ajansı ve haberleşme kurumu tarafından yönlendirilmektedir (Yaman, 1979: 21). Böylelikle dünyanın diğer bölgelerindeki gerçek İslami hareketler gölge altında bırakılmaktadır. Yaman, İran Devrimi’nin İslami olmadığı yönündeki iddialarını çalışması boyunca sürdürmekte ve çalışmasını Türkiye toplumuna yönelik İran hakkındaki uyarılarla bitirmektedir. Buna göre eğer İslami bir devrimden bahsedilecekse bu, Şia kaynaklı bir hareket değil, Asrı Saadet kaynaklı bir hareket olmalıdır. Türkiye’de Humeyni’ye ve İran rejimine olan özenti, Asrı Saadet’e duyulan özlem ve sevgi ile ikame edilmelidir. Bu yapılmadığı sürece Türkiye, İslam’a hizmet aşkı ile asırlardan beri üstlendiği İslam bayraktarlığını, Şii-Fars bayraktarlığına kaptırmak durumunda kalacaktır (Yaman, 1979: 139).

Humeyni ise büyük bir tehdit olarak görülmektedir. Humeyni’nin İslami olarak nitelendirilmesine imkân yoktur. Humeyni, dini olmaktan daha çok siyasi bir inanç içerisinde ve bu Türkiye için büyük bir tehlike arz etmektedir:

Aklı başında din bilginlerimiz, Humeyni’nin bir İslam önderi olamayacağı kesin inancı içerisindeyler. Humeyni, daha ziyade siyasi ataklığı yönü ile siyaset pazarlarında önderlik payesine kavuşmuştur. Ehli Sünnet akidesine mensup hiçbir ilim adamımız tarafından imam olarak kabul edilmemektedir. Hal böyle iken... ülkemiz ve dinimiz açısından büyük zararlar tevhit edebilir (Yaman, 1979: 22).

İran’da olanlar Şah’ın diktatörlüğünün yıkılarak yerine Şii diktatörlüğünün kurulmasından ibarettir. İslami rejim adı altında bir Şii diktatörlüğü kurulmuştur. Humeyni, bu diktatörlüğün propagandasını yapmaktadır ve bunu, İslam ve şeriat gibi ifadelerle bayraklaştırarak perdelemektedir (Yaman, 1979: 36). Devrim’den sonra İran’da kurulan rejimin söylemi ve pratiği birbirinden farklı yapılar olarak değerlendirilmektedir. İran Anayasası’na göre İran bir

cumhuriyettir. Bütün kanun ve kurumlar, İslam'a uygun olmak zorundadır. Hâkimiyetin millette olduğu çok partili bir yaşam, milli bir meclis, kanun önünde eşitlik gibi modern demokrasilerin sahip olduğu çoğu kurum ve işleyiş, İran Anayasası'nda da tanımlanmıştır (Güngörge, 1983: 56). Ancak Güngörge'ye (1983: 57) göre İran bir İslam cumhuriyeti değil bir Şii devletidir. Anayasa'ya göre devletin mezhebi Caferilik olarak belirlenmiştir. Ayrıca yazar, İran'ın bir cumhuriyet değil bir diktatörlük olduğunu iddia etmektedir. Zira "Humeyni'ye tanınan yetkiler, Şah'ın yetkilerinden hiç de az değildir" (Güngörge, 1983: 63). Humeyni için insanüstü yetkiler ve sıfatlar tanınmıştır, ancak bunların İslam ile bir alakaları yoktur. Örneğin Humeyni masum olarak görülümekte ve ona karşı gelmek İslam'a karşı gelmek olarak değerlendirilmektedir. Resmi mezhebin engel olması ve Şahlık rejiminin yıkılmış görünse de Humeyni ile devam ediyor olması gibi gerekçelerle İran bir cumhuriyet olamayacaktır.

Türkiye-İran ilişkileri ise hasmane bir şekilde ele alınmaktadır. Bozgeyik (1981: 15), İran'ı İslam'ı kabul edene kadar cehalet içerisinde olan, ateşe tapanların hüküm sürdüğü bir keşmekeşlik ülkesi olarak tanımlamaktadır. İslam'a tefrika sokmak isteyen Şiilik İran'da ortaya çıkmış, hırsı için öz annesini katlettiren Şah İsmail gibi hükümdarlar İran'da görülümüştür (Bozgeyik, 1981: 15). Mutlak kötü olarak görülen İran, Türkiye'deki mevcut İslami anlayışın öteki/düşman olarak gördüğü komünizm ile eş değerdir. Öyle ki İslam öncesi İran'da günümüzdeki komünizmin ilk şekillerine rastlanıldığı bile iddia edilmektedir (Bozgeyik, 1981: 24). Buna göre İran'da topraklar, mal ve mülk müşterektir ve kimse bunlar üzerinde hak iddia etmemiştir. Eşitlik ve adil bölüşüm gibi kavramlar üzerinden komünizme referans verildiği gibi bir izlenim oluşsa da asıl niyet başkadır. Zira İslam öncesi İran'da kadınlar da müşterektir, nikâh ve aile gibi mefhumlar yoktur. Halktan kişiler hanedan üyesi kadınlarla istedikleri gibi yaşayabilmektedirler ve erkekler, kendi anneleri ve kız kardeşleri ile evlenebilmektedirler (Bozgeyik, 1981: 24).

İran'a karşı bu hasmane tutumun Osmanlı-Safevi rekabetinden miras kaldığı söylenebilir. Safevi Devleti ve Osmanlı Devleti arasındaki mücadelelerden başlayan anlatımlar, Safevileri Osmanlılara karşı Papa ile bile işbirliğine giren, dedeleri Kürt bir devlet olarak ele almaktadır (Bozgeyik, 1981: 96). Safeviler Şiiliği İran'da baskı ile yaymışlar, Osmanlılara süreklî saldırmışlar ve Osmanlı topraklarında karışıklık çıkarmışlardır. Osmanlıların tarih boyunca karşılaştıkları en büyük tehlike, Safevi-İran Devleti olmuştur (Bozgeyik, 1981: 103). Safevi Şahı İsmail, alt ve üst soyu saltanat hırsı ile dolu olan ve bu uğurda birçok kişinin canına kıyan bir zalimdir. Bozgeyik'in iddiasına göre, Osmanlı topraklarında Safeviler lehine çalışan 'bölücü hainler' bulunmaktadır ve bunlar, Anadolu'yu dolaşarak Safevilere taraftar toplamaktadırlar. Örneğin Pir Sultan Abdal bunlardan birisidir:

Pir Sultan Abdal, Anadolu'da İran Şahı hesabına faaliyet gösteren asilerin elebaşlarından birisidir... gittiği yolun yanlış olduğu ihtar edilir. Kendisine nasihat çekilir. Fakat o dinlemez. Devlete karşı çektiği isyan bayrağının gölgesinde sazını çalarak fesada devam edeceğini sanmaktadır (Bozgeyik, 1981: 122-123).

Safevilerin Osmanlılar aleyhinde izledikleri politikaların günümüzde de devam ettiği düşünülmektedir. Türkiye'de İran Devrimi'ni destekleyen, onun bir benzerini gerçekleştirmek isteyen ve bu yolda açık veya gizli faaliyette bulunan çevreler bulunmaktadır. Bunlara "Humeyniciler" denilmektedir (Güngörge, 1983: 14). Bu gruplar, mantıkları ile değil hisleri ile hareket etmekte, propagandalara kendilerini kaptırmakta ve söylenenleri kayıtsız şartsız kabul etmektedirler (Bozgeyik, 1981: 46-47). "Humeynici" çevreler yayınevleri kurmakta, kitaplar yayımlamakta ve Humeyni'nin kitaplarını ve İran Anayasası'nı Türkçeye tercüme ederek yayınlar yapmaktadırlar. İranlılar da Türkiye'deki Humeynicileri desteklemek maksadıyla radyo aracılığı ile propaganda yapmakta, İran'da basılan dergilerin Türkçeye çevrilmesine yardımcı olmakta ve İran Konsolosluğu aracılığı ile Türkiye'de taraftar kazanmaya çalışmaktadırlar. Örneğin Türk vatandaşlarına yönelik seminerler ve film gösterimleri yapılmakta, Şii camileri finansal ve lojistik olarak desteklenmekte ve resimli Kuran'lar bastırarak Şiilik propagandası yapılmakta ve taraftar toplanmaktadır (Güngörge, 1983: 15-16). Türkiye'deki İran destekçisi hareketler, sol görüşlü kişiler ve İranlı öğrenciler tarafından desteklenmektedir (Bozgeyik, 1981: 249). Güngörge bu iddialarını Arapça, Farsça ve Türkçe belgelere dayandığını iddia etmektedir. "Humeynicilik", komünizm ile eş tutulmakta ve devletin bölünmezliğine ve rejimin laik yapısına tehdit olarak ele alınmaktadır. Ancak İran'ın ve Türkiye'deki Humeynicilerin yoğun faaliyetleri olsa da Türkiye'deki Şiiler Humeyni'ye ve ideolojisine ilgi duymamaktadırlar. Türkiye'deki Şiiler olarak kastedilen Alevilerdir ve Alevilerin Humeyni'ye manevi bir ilgilerinin olmadığı ifade edilmektedir (Güngörge, 1983: 25). İran Devrimi'ni destekleyenlerin ve benzer bir devrimi Türkiye'de de yapmak isteyenlerin önündeki en büyük engel olarak ise Türkiye'nin laik rejimi görülmekte olup bu durum, Devrim aleyhindeki yazarları laikliğe sarılmaya itmektir. Buna göre Türkiye hem bir İslam ülkesidir hem de laiktir. Laiklik dinsizlik değil, dine hürriyet verme ve saygı gösterme prensibidir.

Şiilik Üzerine Düşünceler

İran Devrimi, uluslararası boyutu ve İslami olup olmadığı tartışmalarının yanı sıra Şii bir ülkede gerçekleşmiş olması hasebiyle de tartışmalara yol açmıştır. Devrim'in liderliğini Şii ulemanın üstlenmiş olması, Türkiye'de var olan geleneksel Şii-Sünni hassasiyetlerini harekete geçirmiştir. Devrim'in lehinde

konumlanan yazarlar buna karşılık olarak İran Devrimi'nin ve İran toplumunun Türkiye'de yeterince ve doğru bir şekilde algılanmadığını ve Türkiye halkının İran halkının Şiilik hakkındaki görüşlerini doğru bilmediğini iddia etmişlerdir. Yazarlar bu şekilde İran'ı Türkiye toplumuna şirin göstermeyi ve Şiiliği, onu tehdit olarak görenlerin aksine "normalleştirmeyi" hedeflemişlerdir.

Mehmed Kerim, mezhepçi bir yönelim ile İranlıların Şii kimliklerinin ve Ehli Sünnet ile farklarının Türkiye'de ön plana çıkarıldığını iddia etmektedir. Zeytin Refref'e (1986: 13) göre de "Türkiye'de İslam'ın önüne bir takım dini engeller konulması adet haline getirilmiştir". Yerleşik Şii-Sünni ayrımı da bunlardan birisidir. İslami faaliyetlerde bulunmanın formülü, Şiiliğe karşı çıkmak olarak görülmektedir. "Ülkelerdeki İslami ve devrimci faaliyetleri önlemek amacıyla Şiilik bir tehdit unsuru olarak icat edilmiştir" (Refref, 1986: 16). Hâlbuki yazara göre Şiilik dedikleri şey, şeytani güçlerin can düşmanıdır: "Şiilik dedikleri şey İslam'la özdeşleşmeye azmetmektedir ve bu, şeytani güçlerin rahatsız oldukları noktadır" (Refref, 1986: 16).

Devrim'in lehinde görüşlere sahip olan yazarlar bu noktada mezhepçilikten arınmış bir görüntü vermektedirler. Buna göre İran'ın Şii kültürüne sahip olması, Türkiye'nin de Sünni kültürüne sahip olması gibi bir olgudur ve bu yapılan her hareketin bu olguların doğrudan etkisinde geliştiği anlamına gelmemektedir. Ancak Türkiye'de farklı bir düşünce bulunmaktadır ve İran'ın yaptığı her şey, mezhebinin gereği sanılmaktadır. Refref (1986: 31) bunu "İran'ın yaptığı birçok şeyi İslam'dan bilmiyor da Şiilikten biliyor adam, çünkü İslam'ı toplu algılayabilecek düzeyde bulunmuyor daha" diyerek eleştirmekte ve bu görüşü çarpık bulduğunu ifade etmektedir.

Refref bunu söylerken Şiiliği "masumlaştırdığını" zannetmekte, Şiiliğin ve Şiilikteki inanışların normal olduğunu belirtmektedir. Buna göre İranlıların Mehdi'nin geleceğine inanmaları her Müslümanın benimseyebileceği ya da reddedebileceği bir fikirdir. Mehdi inanışına sahip olmak, hurafeye inanmak anlamına gelmemektedir. Sıkıntılı zamanlarda insanlar, "birisi çıksa da şu memleketi kurtarsa" demektedirler. Bu da bir tür Mehdi'yi beklemektir ve normal bir inanıştır. Diğer bir husus ise Şiilikte imamların masumiyetine ilişkin inançtır ve Türkiyeli İslamcılar tarafından yanlış anlaşılmaktadır. "Neden İranlı Müslümanlar böyle bir şeye inanmış olsunlar ki? Böyle bir şeye inanılması halinde o insan Müslüman olamaz ki!" (Refref, 1986: 66). Dikkat çekilen başka bir husus ise Şiilerin Peygamber'den sonra gelen ilk üç halifeyi kabul etmedikleri ve onları küfrederek anmaları meselesidir. Buna göre Türkiye'deki bu intiba havadan sudan bir meseledir. Bazı Müslümanlarca halife sayılan zevatın, bazı Müslümanlarca halife sayılmamaları tarihi bir gerçeğe ters düşse

de İslam itikadına ters düşmemektedir (Refref, 1986: 67). Diğer taraftan İranlı Müslümanlar, Ebubekir için birinci halife, Ömer için ikinci halife ve Osman için üçüncü halife sıfatlarını zaten kullanmaktadırlar. Ali ise onların nezdinde dördüncü halifeden ziyade “Hazreti İmam”dır ve tek farkı da budur. Bunlara ek olarak, İranlıların ezan okuyuşlarıyla, namaz kılışlarıyla, namaz mühürleriyle ve abdestleriyle uğraşmak hiçbir şekilde insafla bağdaşmamaktadır (Refref, 1986: 67).

Diğer taraftan Mehmed Kerim, Şiiliği “iyi yönleri de kötü yönleri de olan” ve bunlardan birisi Türkiye’deki Şii karşıtlarını haklı çıkarırcasına sünnete ters (Gulat-ı Şia), diğeri ise Sünnilik ile uyumlu (İmamiye) olan iki ayrı kola ayırmaktadır. Gulat-ı Şia’nın Ali’ye ulûhiyet isnat etmesi sebebiyle Kuran’a ve sünnete ters düştüğü ifade edilmektedir (Kerim, 1979: 314). Ancak bu kol, İran’da çok az taraftara sahip olması nedeniyle göz ardı edilebilir. İmamiye ise temel akaitler noktasında Ehli Sünnet ile çelişmemektedir. Mevcut olan ufak tefek farklar ise görmezden gelinebilir:

Allah’ın birliğine, nübüvete, ahirete iman eden ve açıktan açığa İran’da İslam (Şii değil!) devletinin kurulması için savaştıklarını bütün dünyaya ve Müslümanlara ilan eden milyonlarca Caferi Müslüman ile aramızda dinin temel prensiplerinde birlik olduktan sonra, gerek kelami gerek fıkhi meselelerde ihtilaflar varsa, bu her iki tarafın yetkili ve bilgin müçtehitleri arasında ve üst düzeyde tartışılacak bir meseledir (Kerim, 1979: 314-315).

Kerim’e göre İran’a bakışta hâkim olan bir diğer unsur, Türkiye İslamcılarının milliyetçi ve saltanatçı tavrıdır. Bunlara göre Türkiye bir mihver ülkesidir ve eğer İslam dünyada hâkim olacaksa, bu mutlaka Türkiye öncülüğünde olacaktır. “Hilafete başka bir yerde kalkışmak küstahlıktır” (Kerim, 1979: 317). Türkler, Osmanlı Dönemi’nde olduğu gibi bugün de İslam’ın lideridir. Mehmed Kerim, bu tür milliyetçi ve mukaddesatçı görüşlerin sakat ve çarpık olduğunu iddia etmektedir. Çünkü İslam, bütün Müslümanları ümmet bilinci etrafında tek bir devlet düşüncesine davet eder (Kerim, 1979: 317). Kavimcilik yapmaya, şovenist duygularla hareket etmeye ve birliği bozmaya kimsenin hakkı yoktur.

Kerim’e göre Devrim öncesindeki ayaklanmalar ve Devrim Şiilik bağlamında ele alınmış ve böylelikle devrimci fikirlerin başka Müslüman toplulukları etkilemesi engellenmek istenmiştir. Müslümanlar arasında uçurumlar yaratmak amacı ile Sünnilik-Şiilik ayrımı üzerinde ısrar edilmiştir. “İslam tarihi boyunca ve çağımızda Şia’ya en olmadık iftiralar yapılmış, aslı astarı olmayan düşünceler, inançlar yakıştırılmıştır. Oysa gerek İran’da Müslüman liderlerin kontrolünde basılan Kuran-ı Kerim nüshalarında ve gerekse yüzlerce ciltlik tefsirlerde buna benzer herhangi bir şeyi görmek mümkün değildir” (Kerim, 1979: 382). Bu bağlamda

Zeytin Refref, İnan Devrimi'ni anlamının en iyi yolunun İnan'ı kendinden, kendi yayınlarından, kendi insanından öğrenmek veya en azından İslam ve Kuran ahlaki olan kişilerden yararlanmak olduğunu söyleyecektir. Ancak Refref burada bir parantez açmakta ve bir mezhebin, ülkenin veya kültürün o kültürün avamından değil, aydın ve bilginlerinden öğrenilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Seçkin olarak değerlendirilebilecek bir noktada duran Refref'e (1986: 44) göre avam, genellikle meseleyi kavrayamamakta ve mensubu olduğu dini ya da mezhebi kendi kafasında yanlış bir biçimde şekillendirmekte ve başkaları tarafından da yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır.

Diğer taraftan İnan Devrimi sonrasındaki uygulamaların ve ihraç edilmeye çalışılanın İslamî bir devrim mi yoksa Şiilik mi olduğu hususu sıkça tartışılan bir konu olmuştur (Çakır, 1990: 31-32). Devrim'in aleyhinde yazılar kaleme alan yazarlar, İnan'a ve Devrim'e şüphe ile bakmaktadırlar. Bu şüphe o kadar kuvvetlidir ki zaman zaman Şiiliğin "İslam dışı" ve "Yahudi icadı" olarak tanımlanmasına neden olmuştur.

Mustafa Talip Güngörge'nin bu bağlamda çok sert bir duruşa sahip olduğu görülmektedir. Güngörge'ye göre İnan Devrimi'nin ve Humeyni'nin amacı Sünniler ile bir savaştır ve bu savaşın sonunda Şiilik dünyaya hâkim kılınacaktır. 1980-1988 yılları arasında meydana gelen İnan-İrak Savaşı'nın özü de budur ve İnan'ın stratejisi, Şiiliği Irak'ta yaymak olmuştur. Güngörge'nin iddiasına göre İnan'ın devrim ihracı politikalarının özünü de bu amaç oluşturmaktadır ve Türkiye, bu saldırgan politikanın tehdidi altındaki ülkelerden biridir. Güngörge daha da ileri gitmekte ve İnan Devrimi'nin sloganı haline gelmiş olan "her gün Aşura, her yer Kербela" sloganının Şiilik ile Sünniliğin her yerde ve her zaman savaş halinde olduğu anlamına geldiğini ifade etmektedir:

Her gün Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Aşura günüdür. Her yer Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kербela denilen yerdir. Dolayısıyla her gün ve her yerde bir savaş vardır. Bir tarafta Hz. Hüseyin ve yanındaki Şiiler... Diğer tarafta ise Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezit ve yanındaki askerleri ve sonradan gelen nesilleri, yani Sünniler! Kısacası ve açıkçası her gün ve her yerde Şiiler ve Sünniler arasında savaş vardır... (Güngörge, 1983: 12).

Benzer görüşlere sahip Abdullah Yaman ise İnan Devrimi'nin ve Şiiliğin Türkiye toplumu ile uyumsuzluğunu tarihsel ve kültürel bir perspektif geliştirerek açıklamaya çalışmaktadır. Yaman'a göre Türkiye, dini kültür ve birikim açısından Libya, Pakistan ve İnan gibi ülkelerden daha köklü bir geçmişe sahiptir. Ancak Türkiye'de uzun yıllardır yürütülen kültürel başkalaştırma nedeniyle dini bilimler zemini çoraklaşmış ve dini otoriteler yetişmemiştir. Bu kültürel başkalaştırma ise Tanzimat'tan günümüze kadar geçen süre içerisinde girilen Avrupalılaştırma

ve Batılılaşma amacı nedeniyle toplumun dini ve kültürel yozlaşmasına, yabancılaşmasına dayanmaktadır:

İslam ve Türk tarihinden alacağımız bir şey yok tarzında son derece anlamsız ve düşmanca bir saplantıya kapıldığımız için, köleleştiğimizin farkına varmadan, hayranlıkla Avrupa katarına bindik. Bu katar bizi, mutlak sonu yok oluş olan bir bataklığa doğru götürüyordu. Kendimizi unutturarak, inkâr ettirerek... (Yaman, 1979: 9).

Yazara göre bu inkâr, yozlaşma ve yabancılaşma sürecinin farkına varan Türk milleti ve gençliğinde Avrupa kültürüne ve emperyalizme karşı bir direniş başlamıştır. Türkiye bir direniş arayışı içerisindeyken Orta Doğu'daki bazı ülkelerde başlayan ve İslam'ı şiar edinen hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, Türkiye'yi de belli ölçüde tesiri altına almıştır. Bu bağlamda Libya, Pakistan ve İran'dan etkilenen bazı İslami akımlar, Türkiye'ye de sıçramıştır: "Ehli Sünnet inancı, asırlardan beri bütün İslam dünyasında olduğu gibi yurdumuzda da gerçeğin tek yolu olarak hüküm sürmüştük, son günlerde yurdumuzda Şii-İran otoritesine kapılar aralanmak istenmiştir" (Yaman, 1979: 12). Ancak bu akımlar, köklü bir kültür mirasına sahip olan Türkiye'de halkın deruni duygularına bir yanıt verememiştir ve etkileri sınırlı kalmıştır (Yaman, 1979: 11-12). Bu çerçevede değerlendirildiğinde İran Devrimi'nin ürettiği fikirler, Türkiye'nin şartlarına uymamaktadır. Şiilik ise İslam'dan sapmıştır ve çok nadir durumlarda Ehli Sünnet'e yakınlaşmıştır (Yaman, 1979: 37). Şiilik, en aşırısından en ılımlısına kadar Peygamber'in ashabını sevip saymaya yanaşmamaktadır. Ali'yi ve onun soyundan gelenleri nazarı itibara alırken, ashabın diğer büyüklerini tahkir etmektedir ve itibarsızlaştırmaktadır (Yaman, 1979: 43). Şiilik, daha ortaya çıktığı ilk günden itibaren İslam dünyası için başlıca tefrika, fitne ve tehlike kaynağı olmuştur (Yaman, 1979: 55). Örneğin İranlı Mecusiler, Şiilik aracılığı ile İslam'ın birliğine zarar vermeyi ve Müslümanlardan intikam alarak İslam'ı yıkmayı amaçlamışlardır (Yaman, 1979: 56). Buna ek olarak Hasan Sabbah'ın kurduğu cemaat ve Fatımiler, Şiilik bağlamında fitneci hareketler olarak ele alınmaktadır. Bu noktada Şiiliğin ortaya çıkış serüvenini açıklama çabası içerisine girilmekte ve onun İslami olmayan bir kültüre dayandığı ve Abdullah İbn Sebe isimli bir Yahudi dönmesi tarafından ortaya çıkarıldığı iddia edilmektedir. Ayrıca Şii görüşlerinin çoğu Yahudilik ile uyusmaktadır ve bu, onun Yahudi kaynaklı olduğunu göstermektedir (Yaman, 1979: 57).

Burhan Bozgeyik de Şiiliği İslam'da karışıklığa sebep olan bir mesele olarak ele alınmaktadır. Bozgeyik'e (1981: 47) göre Şiilik "tarafdarlık yapmak" anlamına gelmekte olup Ali ve Ali'nin soyundan gelenlere dostluk gösteren ve sadece onların halife olmaları gerektiğine inanan bir harekettir. Şiilik bu çerçevede

içerisinde mutedil olarak kabul edilebilir olsa da daha sonra ortaya çıkan farklı Şiilik kolları, onun İslam'dan tamamen uzaklaşmasına neden olmuştur. Sebeiyye, Gurabiyye, Keysaniyye, Zeydiyye, İmamiyye, İsmailiyye, Hakimiye ve Nusayrilik bu kollardandır (Bozgeyik, 1981: 50). Bu kollardan bazılarının Ali tarafından küfre dönüştükleri gerekçesi ile ortadan kaldırıldığı, bazılarının ise Ali'ye ulûhiyet sıfatı vererek ya da onu peygamber sayarak İslam'ın dışına çıktığı iddia etmektedir. Bozgeyik'e (1981: 51) göre İmamiyye, imametin Ali'nin oğlu Hüseyin'in soyundan gelenlere münhasır olan ve bunun sadece on iki kişiye has olduğuna hükmeden bir mezheptir. Yazarın bu noktada Devrim'in lehinde pozisyon alan Mehmed Kerim'e yaklaştığı görülmektedir. Abdullah Yaman'ın Şiiliğin bir Yahudi tarafından ortaya atıldığına ve Yahudilik ile yakın ilişkilerine ilişkin iddiaları, Bozgeyik tarafından da tekrarlanmakta ve kabul edilmektedir (Bozgeyik, 1981: 39). Şiilik, dini olmamakla birlikte siyasi bir hareket olarak ele alınmaktadır. Manevi duyguları kendi saltanatları için basamak yapmak isteyenler tarafından kullanılan bir inanıştır (Bozgeyik, 1981: 46).

Sonuç

1979 yılında yaşanan Devrim ve ardından İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ile Türkiye-İran ilişkileri başka bir boyut kazanmıştır. Bu boyut, İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin en siyasallaşmış ilkesi olan laikliğe karşı olası bir tehdit olarak ortaya çıkması ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve güvenliğine ilişkin yaratabileceği olası tehdit durumudur. Bunun en berrak örneği "Türkiye İran olacak mı?" etrafında oluşan siyasal gündemdir. Ancak, İran Devrimi'nin Türkiye'de yarattığı etkiyi bu gündem üzerinden okumak yeterli değildir. Devrim, Türkiye'de farklı terminolojiler bağlamında ve farklı siyasi kaygılarla ele alınmıştır. Devrim sonrasında yazılmış olan propaganda kitapları, bu farklılığın önemli bir yansıması durumundadır. Bu kitaplar, İran Devrimi'nin devrim olup olmadığı, İslami yönü, Devrim sonrası kurulan dini yönetim ve Türkiye-İran ilişkileri gibi hususları ele almışlardır. Devrim'in lehinde konumlananlar, "Allah-ü Ekber, Humeyni Rehber" sloganı etrafında İran Devrimi'ni ve Humeyni'nin görüşlerini bayraklaştırmışlardır. İran, emperyalizm ve Siyonizm karşıtı duruşu ile Türkiye İslamcılığına bir reçete olarak sunulmuştur. İran Devrimi'nin tamamıyla İslami olduğunun altı çizilirken, 'devrim' ifadesini dönemin solcu gruplarının kullanmaları nedeniyle, "inkılap" kelimesi üzerinde uzlaşmışlardır. Diğer taraftan, Devrim'in aleyhinde olanlar, Devrim'in Şii ulema liderliğinde gerçekleşmiş olmasından hareketle geleneksel Sünni-Şii hassasiyetlerini de harekete geçirerek İran'ın ve Şiiliğin Türkiye toplumuna yabancılığını vurgulamışlardır (Afacan, 2012: 171-172). İran Devrimi, İslami bir hareket ya da devrim olarak tanınmamıştır. Bu kitaplar, İran'ı ve Şiiliği, Türkiye'nin o dönemdeki mevcut sorunları, Türkiye'ye karşı dönemin

tehditleri ve Türkiye’de yerleşik din anlayışı bağlamında birer tehdit unsuru olarak sunmuşlardır. Bunu yaparken ise İran ve Şiilik, Türkiye’nin güvenliğini tehdit eden komünizme eş değer bir tehlike olarak ele alınmış ve Türkiye’de yerleşik dini anlayışın Yahudiliğe karşı olan bakışından hareketle de Yahudilik ile ilişkilendirilmiştir. Böylece, Türkiye toplumunun İran Devrimi’ne karşı aksiyon alması hedeflenmiştir. Sonuç itibarıyla İran, Türkiye’nin siyasal ve sosyal atmosferinde harmanlanarak iki karşıt grup arasında yeniden keşfedilmiştir.

Sonnotlar

¹ Bu makalenin bir kısmı, 10-12 Ekim 2018 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi ve üniversite bünyesindeki Orta Doğu Enstitüsü (ORMER) tarafından Sakarya’da düzenlenen 4. Uluslararası Orta Doğu Kongresi’nde sunulmuştur.

² Bu konuda Serhan Afacan’ın 2012 yılında yayımlanan değerlendirme makalesine bakılabilir. Afacan bu makalede 1900’lü yılların başından 2010 yılına kadarki süre içerisinde Türkiye’de İran hakkında yayımlanmış kitapların genel bir değerlendirmesini sunmakta olup 1979’daki devrim sonrası dönemin özet bir okumasını yapmaktadır. Bkz. (Afacan, 2012: 165-182).

³ Mehmed Kerim, Türkiye’nin önde gelen İslamcı yazarlarından Ali Bulaç’ın kullandığı bir müstear isim olarak bilinmektedir.

⁴ Mehdişur, Devrim sonrasında İran’ın İstanbul Başkonsolosluğu’nu şah rejiminin görevlilerinden teslim almak üzere Humeyni’nin temsilcisi olarak görevlendirilmiştir ve İstanbul Fatih’teki Çakmakçılar Camii’nin imamlığı görevinde bulunmuştur. Mehdişur’un Türkiye’de yapılan İran kaynaklı çeşitli propaganda faaliyetlerinde aktif olduğu iddia edilmiştir. Kendisi ayrıca Türkiye’de İran Devrimi’nden ilham alan İslamcılara devrim yerine inkılap ifadesinin kullanılmasını salık verenlerdendir.

⁵ Zeytin Refref’in Yaşar Kaplan’ın müstear ismi olduğu bilinmektedir. Bkz. Dünya Bizim (2011).

⁶ Mustafa Talip Güngörge, Zekeriya Beyaz’ın müstear adıdır. Mustafa Talip Güngörge’nin benzer muhtevaya sahip bir kitabı daha bulunmakta olup benzer konulara değinmesi gerekçesiyle burada ele alınmamıştır. Bkz. Mustafa Talip Güngörge, *Humeyni ve İslam*. Araştırma Yayınları: İstanbul, 1985.

⁷ Yazar, Şah İsmail’in Papa’ya bir mesajında, “Türklere karşı harekete geçmek için büyük fırsat” dediğini aktarmaktadır. Kullanılan, ‘Türklere karşı’ ifadesi ile yazar, Safevileri Türklük kimliğinden dışlamaktadır ve öteki olarak konumlandırmaktadır. Böylelikle, İran Devrimi’nin Türkiye’de başarılı olamayacağı iddiasını dini farklılığın yanı sıra, milli farklılıkla da kuvvetlendirmektedir. Ancak yazarın iddiasının aksine, Safeviler bir Türk devleti olarak kabul ediliyor olsa da, bu konuda farklı görüşler de bulunmaktadır. Bkz. (Algar, 2001; Abisaab, 2004).

⁸ İran'ın İstanbul Başkonsolosluğu, Güngörge'nin bu iddialarını ve İran hakkında Türkiye'de basında yer alan benzer iddiaları reddetmek amacı ile *Açıklamalar* adında bir kitap yayımlamıştır. Kitapta, 1983 ve 1985 yılları arasında basında yer alan İran konulu haberlere verilen tekzipler ve açıklamalar yer almaktadır. Kitabın önsözünde, İran'ın İstanbul Başkonsolosu olan Muhammed Taheri, kitabın amacının ve gerekçesinin, "İran İslam Cumhuriyeti'ne atılan iftiralara ve yapılan propagandalara karşı Türkiye kamuoyunu aydınlatmak ve olayların iç yüzünü ve gerçekleri duyurmak" olduğunu yazmaktadır. Bkz. (İran İslam Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu. 1985, 8-9).

⁹ Belge olarak sunulan kaynaklar dergi ve gazete kupürlerinden oluşmaktadır.

¹⁰ Yazarın iddiasının aksine savaşı başlatan taraf İran değil, İran'a saldıran Irak'tır.

¹¹ Irak'ın yaklaşık olarak %60-65'i Şii'dir. Yazarın İran'ın Irak'ı 'Şiileştirme' amacıyla olduğu görüşünün aksine, İslami devrim fikirlerini Irak'ta yayma stratejisinin olduğunu söylemek daha doğrudur.

¹² Buradan yazarın Şiiliğin Ali ölmeden önce ortaya çıktığına ve o hayattayken çeşitli kollara ayrıldığına inandığı anlaşılmaktadır.

¹³ İmamet, dördüncü halife Ali'den başlamakta ve onun soyundan gelen on iki imamla devam etmektedir.

Kaynakça

Abisaab R J (2004). *Converting Persia: Religion and Power in the Safavid Empire*. Londra ve New York: I.B. Tauris.

Afacan S (2012). Komşuyu Anlamak/Anlatmak: 20. Yüzyılda Türkiye'de İran'a Dair Yayınlanan Kitaplara Dair Bir Değerlendirme. *İnsan & Toplum*. 2 (3). 165-182.

Algar H (2001). *The Roots of the Islamic Revolution in Iran*. Oneonta: Islamic Publications International.

Bleda T (2000). *Maskeli Balı*. İstanbul: Doğan Kitap.

Bozgeyik B (1981). *Bütün Cepheleriyle İran Meselesi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Bölükbaşı S (1989). Turkey Copes with Revolutionary Iran. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*. 13(1). 94-109.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (1979). C: 40, T: 18. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t18/c040/cs_18040027.pdf

Çakır R (1990). *Ayet ve Slogan*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Çandar C (1981). *Dünden Yarına İran*. İstanbul: Yalçın Yayınları.
- Çetirge Y (1997). *Namludaki Karanfilden Şeriata İran*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Çizgen N (1994). *İki Ülke İki Devrim*. İstanbul: Say Yayınları.
- Dünya Bizim (2011). Bir zamanlar İrancılar vardı! <http://www.dunyabizim.com/portre/7378/bir-zamanlar-irancilar-vardi>. Son Erişim Tarihi, 16.10.2018.
- Elhan N (2016). İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: İrancılık ve İrancı İslamcılık. *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*. 3 (2). 28-57.
- Güney A (1979). *İran'da Devrim*. İstanbul: Haziran Yayınları.
- Güngörge T (1983). *Humeyni ve İran İnkılabı*. İstanbul: Araştırma Yayınları.
- Güngörge T (1985). *Humeyni ve İslam*. İstanbul: Araştırma Yayınları.
- İran İslam Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu (1985). *Açıklamalar*. İstanbul: Acar Matbaası.
- Kerim M (1979). *İran İslam Devrimi*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Metiner M (1989). *Şafakta On Gün: İran Notları*. İstanbul: Birim Yayınları.
- Olson R (2004). *Turkey-Iran Relations 1979-2004: Revolution, Ideology, War, Coups and Geopolitics*. California: Mazda Publishers.
- Öztepe A (1997). *İran ve Ben*. İzmir: İleri Kitabevi.
- Refref Z (1986). *İran'a Nasıl Bakmalı?* Ankara: Aylık Dergi Yayınları.
- TBMM Tutanak Dergisi (1979). Birleşik Toplantı, C: 1, T: 18. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t18/c018/tbmm18018007.pdf>
- Tunç O (1979). *İran'da İslam'ın Zaferi: Çağın Olayı*. İstanbul: Piran Yayınları.
- Tülümen T (1998). *İran Devrimi Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Üşür S (1991). *Din, Siyaset ve Kadın: İran Devrimi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Yaman A (1979). *İran Devrimi İdeolojisi ve Humeyni*. İstanbul: Konak Yayınları.